

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՎԱՐՔԱԳԾԻ ԱՌԱՆՁՆԱՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԹԵՎՐԱՆԻ ԵՒ ԼՈՍ ԱՆՃԵԼԸՍԻ ՀԱՅՅՈՃԱԽՆԵՐՈՒՄ

ԼՈՒՍԻՆԷ ՏԱՆԱՋԵԱՆ
Lusine.tanajyan@gmail.com

ՄՈՒՏՔ

Սփիւռքում եկեղեցին ունի նշանակալի դեր հայօճախի ինքնակազմակերպման եւ գործընթացների կառավարման խորապատկերին: Սփիւռքում կրօնը եւ եկեղեցին ունեցել եւ ներկայումս էլ ունեն առանձնայատուկ կարեւորութիւն, ինչը սակայն ունի վերափոխաւորման եւ բացայայտման կարիք յատկապէս սփիւռքահայերի ընկալումներում: Չնայած նշուած կարեւորութեանը՝ դրանց վերաբերեալ ուսումնասիրութիւնները, մասնաւորապէս, նրանք, որոնք առնչուում են Սփիւռքի անդամների կրօնական վարքագծին, բաւականին սակաւ են: Սփիւռքում կրօնին եւ եկեղեցուն վերաբերող ուսումնասիրութիւնները հիմնականում կրօնագիտական մօտեցումների շրջանակում են կամ դիտարկում են մասնաւոր հարցեր, ինչպէս օրինակ եկեղեցիների հիմնադրման պատմութիւն, եկեղեցական թեմերի միջեւ յարաբերութիւններ, կրօնական կառոյցների գործառնութիւն, հոգեւոր առաջնորդների գործունէութիւն են.¹: Մինչդեռ ընկերաբանական գիտութեան շրջանակում առանձին հետազօտութիւնները, որոնք կը վերաբերեն Սփիւռքում եկեղեցու եւ կրօնի ընկերաբանական նշանակութեան վերհանմանը՝ բացակայում են: Յօդուածը նպատակ ունի վերհանել ժամանակակից Սփիւռքի երկու հայօճախների (Թեհրան եւ Լոս Անճելըս) անդամների կրօնական վարքագծի առանձնայատկութիւնները տարբեր գործօնների հետ փոխկապուածութեան մէջ՝ համեմատական վերլուծութեան միջոցով:

¹ *Սփիւռքի դասանանքային հարաւորութիւնները եւ հնարաւորութիւնները*, հեղ. խմբի ղեկավար՝ Արեստակէս Սիմաւորեան, «Նորավանք» ԳԿԿ, Երեւան, 2011. նաեւ՝ Հ. Յովհաննիսեան, «Մայր աթոռ Ս. Էջմիածնի եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան 20-րդ դարի երկրորդ կէսի յարաբերութիւնների վերլուծութեան փորձ», *ԵՊՀ աստուածաբանութեան ֆակուլտէտի տարեգիրք*, Գ:2008 Երեւան, էջ 316-38). նաեւ՝ Վ. Հովեան, «Լիբանանի հայ բողոքական համայնքը», *21-րդ ԴԱԲ*, 4:2010, էջ 56-57. նաեւ՝ S. Cowe, "Church and Diaspora: The Case of the Armenians", in M. Angold (ed.), *The Cambridge History of Christianity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, pp. 430-56. նաեւ՝ M. Ashjian, *The Armenian Church in America*, Armenian Prelacy, New York, 1995:

ԿՐՕՆԸ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՍՓԻԻՌԲԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՄ

Աւանդաբար տարբեր սփիւռքներում կրօնի մասին քննարկումները կապուած են էթնիկ ինքնութեան, մշակութային փորձառութիւնների եւ ընկերաբանական ինքնակազմակերպման հարցերի²: Այս առումով կրօնը եւ կրօնական վարքագիծը միջգիտակարգային (միջուամունքային) հետազոտութիւնների ուսումնասիրութեան առարկայ են եւ ուսումնասիրում են ընկերային եւ մշակութային մարդաբանութեան, էթնիկութեան, գաղթի եւ սփիւռքագիտական ուսումնասիրութիւններով զբաղուող հետազոտողների կողմից: Յատկապէս վերջին տարիներին, հաշուի առնելով բազմազգ հասարակութիւնների աւելացումը եւ անընդհատ աճող գաղթի գործընթացները ժամակակալից Սփիւռքում, գիտական քննարկումները ծաւալում են կրօնի եւ եկեղեցու՝ որպէս համախմբող, ներառող երեւոյթի ուղղութեամբ, ինչը համաշխարհային սփիւռքում համերաշխութիւն է խորհրդանշում տարբեր ազգերի, յատկապէս միեւնոյն կրօնին պատկանող գաղթականների շրջանում: Այս դիտարկման հետ նաեւ շեշտադրում են կրօնի եւ եկեղեցու նշանակութեան ու առաքելութեան փոփոխութիւնները համաշխարհային սփիւռքի խորապատկերին³:

Սփիւռքագիտական գրականութեան մէջ, կազմակերպուած սփիւռքներում կրօնական վարքագծի վերաբերեալ ուսումնասիրութիւնները բովանդակային եւ գործառութային առումով կարելի է բաժանել երեք հիմնական շրջանակների.-

1) **Ազգային ինքնութեան կառուցակցում ու պահպանում**⁴- այստեղ կրօնը դիտարկուած է սփիւռքեան ինքնութեան ձեւաւորման հիմնական բաղադրիչ. այն հանդէս է գալիս որպէս ազգային տարրերի պահպանման եւ փոխանցման օղակ: Սփիւռքում կրօնական կազմակերպութիւնները, մասնաւորապէս եկեղեցին, հանդէս են գալիս որպէս ինքնութեան կրող, եւ կրօնական վարքագիծը դառնում է առօրեայի անբաժանելի մաս: Այս

² J. Dingley, P. Catterall, “Language, Religion and Ethno-national Identity: The Role of Knowledge, Culture and Communication,” *Ethnic and Racial Studies*, 43(2):2020, էջ 307-37. նաեւ՝ W. Safran, “Language, Ethnicity and Religion: A Complex and Persistent Linkage,” *Nations and Nationalism*, 14(1):2008, էջ 171-90. նաեւ՝ Sh. Mazumdar, S. Mazumdar, “Religious Placemaking and Community Building in Diaspora,” *Environment and Behavior*, 41(3):2009, էջ 307-33:

³ M. Nacpil, “The Church in the Twenty-First-Century Diaspora: The Local Church on Mission,” *International Bulletin of Mission Research*, 42(1):2018, էջ 68-71:

⁴ E.H. Cohen, “Components and Symbols of Ethnic Identity: A Case Study in Informal Education and Identity Formation in Diaspora,” *Applied Psychology*, 53(1):2004, էջ 87-112:

մօտեցման շրջանակում կրօնի եւ եկեղեցու դերի որոշակիացումը առաւելապէս կապուած է Սփիւռքի վերնախաւերի կողմից իրականացուող գործունէութեան հետ եւ քննարկուած է հայօճախի շահերի ներկայացման տեսանկիւնից տուեալ երկրում:

2) Երկրորդ մօտեցման շրջանակում կրօնը եւ եկեղեցին **հայօճախի ինքնակազմակերպման գործընթացների խորապատկերին եւ ներկայացում**⁵: Այս խորապատկերին Սփիւռքում կրօնը եւ եկեղեցին առաւելապէս կատարում են համախմբման, կարգուկանոնի հաստատման եւ այլ ընկերաբանական նշանակութեան գործառոյթներ: Այստեղ եկեղեցին ունի հայօճախում ընկերային միջոցների բաշխման լայն հնարաւորութիւններ:

3) Երրորդ մօտեցման դէպքում կարեւորուած է **եկեղեցու եւ կրօնի դերը սփիւռքեան հայօճախների ընկերամշակութային կեանքում**⁶: Այս մօտեցմամբ կրօնը եւ եկեղեցին առաւելապէս դիտուած են որպէս հայօճախի անդամների առօրէականութեան մէջ դրսեւորուող երեւոյթ: Դրանք քննարկուած են որպէս ազգային արժէքների, ազգային մշակոյթի առանձին տարրերի իրացման միջոց: Վերջինս հնարաւոր է դառնում եկեղեցու հովանու տակ կամ եկեղեցուն կից տարբեր կազմակերպութիւնների գործունէութեան ժամանակ, եւ տուեալ կազմակերպութիւնները դառնում են հայօճախի անդամների կենսագործունէութեան կարեւոր մասը:

Նման մօտեցումներից որեւէ մէկի գերակշռումը կարելի է նաեւ տեսնել ե՛ւ սփիւռքեան հայօճախների, ե՛ւ ընդունող երկրների առանձնայատկութիւնները ուսումնասիրելիս: Չնայած նշուած մօտեցումներում առկայ մի շարք տարբերութիւններին՝ անհերքելի է, որ կրօնը էթնիկ ինքնութեան մէջ ունի առանձնայատուկ տեղ: Որքան էլ որ ինքնութեան սահմանումների մէջ կան տարակարծութիւններ՝ դրսեւորման հիմնական բնութագրիչների վերաբերեալ, այդուհանդերձ, առանձնանում են կրօնը, լեզուն, հաւաքական յիշողութիւնը, կազմակերպութիւնները, եւ դրանց դրսեւորման ոլորտները⁷:

⁵ M. Nacpil, “The Church in the Twenty-First-Century Diaspora: The Local Church on Mission,” *International Bulletin of Mission Research*, 42(1):2018, էջ 69-70:

⁶ D.M. Barry, *Popular Perceptions of the Relationship between Religious and Ethnic Identities: A Comparative Study of Ethnodoxy in Contemporary Russia and Beyond*, Kalamazoo, Western Michigan University, Michigan, 2012 (online published dissertation), էջ 14-15:

⁷ Յ. Մարութեան, «Հայ ինքնութեան պահպանման հիմնախնդիրները Սփիւռքի համայնքներում 21-րդ դարասկզբին», *Ռուսաստանի Դաշնութեան հայկական սփիւռքը. միջազգային գիտաժողով*, էջ 67 <https://artsakhib.am/wp-content/uploads/2019/05/Harutyun-Marutyun-Hay-inqnutyan-pahpanman-himnakhndiry.pdf> :

ԿՐՕՆԻ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԴԵՐԸ ՍՓԻԻՌՔՈՒՄ

Սփիւռքի համախմբումաճութիւնը եւ հայ ինքնութեան պահպանումը հիմնուած են ընդհանուր լեզուի եւ կրօնի, որոշակի տարածքում ազգային պետութեան, հաւաքական յիշողութեան, ընդհանուր ազգային, համահայկական պահանջների առկայութեան են. վրայ⁸:

Բնակութեան երկրի միջավայրային առանձնայատկութիւնների բերմամբ - լինեն դրանք կրօնական, էթնիկական, մշակութային են. - նոյն էթնիկ խմբի հատուածներ այլազգի տարբեր միջավայրում դրսեւորում են տարբեր կրօնական վարքեր: Սփիւռքում մասնաւորապէս հետաքրքիր է տեսնել ձեւաւորման պատմութեամբ, կրօնական, ազգային միջավայրերով եւ այլ ելակէտային յատկանիշերով տարբերուող հայօճախներում կրօնի դերը եւ գործառոյթները:

Սփիւռքը այս առումով դառնում է ուսումնասիրութեան իւրայատուկ դաշտ, որի շնորհիւ կարելի է դուրս բերել տարբեր միջավայրերում հայերի կրօնական ասանդոյթների եւ վարքերի ընդհանուր եւ առանձնայատուկ կողմերը: Տեսական հարցադրումներից անցնելով ուսումնասիրութեան գործիական մակարդակ՝ հարկ է անդրադառնալ պայմանականօրէն երկու խումբ գործօնների՝ արտաքին եւ ներքին, որոնց ազդեցութիւնը պայմանաւորում է տուեալ հայօճախի ներկայացուցիչների վերաբերմունքը որեւէ երեւոյթի նկատմամբ:

Արտաքին գործօնները վերաբերում են ընդունող հասարակութեան միջավայրային պայմաններին՝ ասանդական կամ ժամանակակից հասարակութիւն, «բաց» կամ «փակ» միջավայր, կրօնական, տնտեսական, ընկերային միջավայր են.: Ներքին գործօնները հայօճախի ներքին միջավայրային առանձնայատկութիւններն են՝ ընկերային կառոյց, անդամների քանակ, ընկերաժողովրդագրական կազմ, ցրիւ կամ հաւաք տեղակայում, համախմբումաճութեան աստիճան, ընկերային կապեր, յարաբերութիւններ, ընդունուած արժէքներ, անդամների մասնագիտական-մշակութային վիճակ, հայօճախի կազմակերպման մակարդակ են.: Պէտք է նշել, որ այս երկու խումբ գործօնները փոխներգործութեան մէջ են եւ սփիւռքեան որեւէ երեւոյթ ուսումնասիրելիս անհրաժեշտ է հաշուի առնել դրանք:

ՄԵԹՈՂՈՒԼՈՒԹՅՈՒՆ

Այս նպատակով յատկապէս կարեւորուել է երկու հայօճախների ուսումնասիրութիւնը եւ համեմատութիւնը: Յօդուածում վերհանուել են Թեհրա-

⁸ Ս. Ներսիսեան, Լ. Տանաջեան, «Ինքնակազմակերպման գործընթացները Կալիֆոռնիայի հայերի շրջանում», *Պատմութիւն եւ մշակոյթ. հայագիտական հանդէս*, 2:2018, էջ 235. նաեւ՝ W. Safran, "Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return," *A Journal of Transnational Studies*, 1(1):1991, էջ 84-85:

նի եւ Լոս Անճելլոսի հայերի կրօնական վարքագծի մի շարք առանձնատարրություններ: Տուեալ քաղաքներում հայոճախների ընտրութիւնը պայմանաւորուած է ոչ միայն հայերի մեծ թուաքանակով եւ հարուստ կենսափորձով: Նշուած խմբերի ընտրութիւնը բացատրում է նաեւ տարբեր պայմաններում փոփոխականների մօտատրապէս միանման ամբողջութեան համեմատութեամբ եւ վերլուծութեամբ, ինչը ենթադրում է միաէթնիկ-բազմաէթնիկ, մօտ-հեռու եւ այլակրօն միջավայր, հին եւ նոր հայոճախներ, բնակութեան պարզ, բարդ, հաւաք եւ ցրի ձեւեր եւն.⁹:

Աշխատանքը հիմնուած է էթնօրնկերաբանական հետազօտութեան տուեալների վերլուծութեան վրայ, որն իրականացուել է, հեղինակի կողմից 2013ին Լոս Անճելլոս (Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ) եւ 2014ին Թեհրան (Իրանի Իսլամական Հանրապետութիւն) քաղաքներում¹⁰: Հետազօտութիւններն իրականացուել են որակական եւ քանակական մեթոտների համալիր կիրառմամբ: Այդ մեթօդներն են՝

- Փորձագիտական հարցազրոյց՝ տուեալ հիմնախնդրով, սփիւռքի ուսումնասիրութեան մեթօդաբանութեամբ զբաղուող մասնագէտների հետ, ինչպէս տուեալ հայոճախներում, այնպէս էլ դրանցից դուրս: Վերջինս հնարաւորութիւն է տուել ստանալ փորձագիտական գնահատականներ եւ կարծիքներ հայոճախների մասին՝ տարբեր ուղղութիւններով: Ձայնագրուել են աւելի քան 40 փորձագիտական եւ խորին հարցազրոյցներ՝ հայկական կազմակերպութիւնների ներկայացուցիչների հետ: Այս մեթօդը թոյլ է տուել հայոճախներում գրեթէ բոլոր խմբերի, շերտերի հետ կապ հաստատել եւ հաւաքուած տեղեկատուութեան մէջ ապահովել գրեթէ բոլոր կողմերի ներգրաւուածութիւն: Առաջին քայլով իրաքանչիւր քաղաքում առանձնացուել են գործող հիմնական հայկական կազմակերպութիւնները, որոնցից ընտրուել են էական ազդեցութիւն ունեցողները՝ ըստ փորձագէտների կամ եղած գրատր աղբիւրների, թերթերի հրապարակումների: Հաւաքագրուած կազմակերպութիւնները ներառել են միքանի խմբեր՝ կուսակցութիւններ, հայրենակցական միութիւններ, կրթական հաստա-

⁹ Ռ. Կարապետեան, «Ժամանակակից հայկական տեղեկատուական տարածքի ուսումնասիրութեան խնդիրները», *Հայրենիք-Սփիւռք առնչութիւնները հայկական մամուլում. Հայաստանի եւ Սփիւռքի թերթերի կոնփրենս անալիզ*, խմբ. Ռ. Կարապետեան, Գիտութիւն հրատ., Երեւան, 2012, էջ 22:

¹⁰ Էթնօրնկերաբանական հետազօտութիւններն իրականացուել են «Սեփական եւ այլազգի միջավայրում հայերի համեմատական հետազօտութեան հիմնական ուղղութիւնները. խնդիրներն ու հեռանկարները» նպատակային ծրագրի շրջանակներում (2013-14): Այս յօդուածում տեղ է գտել հետազօտութեան արդիւքների որոշակի հատուածը: Ամբողջական տուեալներն արտայայտուած են հեղինակի այլ յօդուածներում եւ ատենախօսական աշխատանքում:

տուփիններ, եկեղեցիներ, բարեսիրական կազմակերպություններ, ԶԼՄներ, գրատներ, գրադարաններ, մշակութային կազմակերպություններ, ազգային հարցերով զբաղուող կառույցներ, հասարակական կազմակերպություններ, հայօճախում գործուն անհատներ: Իրաքանչիւր խմբից ընտրուել են մէկ կամ միքանի կազմակերպութիւն, որոնց համապատասխան ներկայացուցիչների հետ անցկացուել է հարցազրոյց՝ նախապէս մշակուած հարցաշարով:

- Ձեռայնացուած քանակական հարցում, որն իրականացուել է Լոս Անճելըսի եւ Թեհրանի հայերի շրջանում՝ ընտրանքով, ճակոյտի մեթոդով: Ընտրանքի համար հիմք են ծառայել հետեւեալ ցուցիչները.- ծագումը (տարբեր երկրներից ներգաղթած եւ տեղացի), սեռը, տարիքը, կրթութիւնը: Հարցմանը մասնակցել են 230 հոգի՝ Թեհրանում, 450 հոգի՝ Լոս Անճելըսում: Հետազոտութեանը մասնակցել են 18 տարեկանից վեր եւ հիմնականում հայօճախի կեանքում ներգրաւուած հարցուողները:

- Հայօճախի կեանքի դիտարկում չներգրաւուած եւ առանց ծրագրի ձեռաչափով: Դիտարկման մեթոդը թոյլ է տուել գնահատել առկայ իրավիճակը ընդունող երկիր-հայօճախ երկկողմ յարաբերութիւններում: Ինչպէս նաեւ հաշուի են առնուել հայօճախի ներքին կեանքի եւ փոխյարաբերութիւնների որոշ կողմեր:

Յօդուածում առաջ քաշուած նպատակի բացայայտման համար առաջադրուել են հետեւեալ հիմնական հետազոտական խնդիրները.-

- Յոյց տալ կրօնի դերը սփիւռքեան ինքնութեան ձեւատրման եւ պահպանման գործում.
- Պարզել կրօնի եւ եկեղեցու գործառոյթները Սփիւռքում.
- Նկարագրել կրօնական վարքագծի դրսեւորման առանձնայատկութիւնները Թեհրանի եւ Լոս Անճելըսի հայերի շրջանում՝ ըստ մի շարք գործօնների (սեռ, տարիք, կրթութիւն):

ԼՈՍ ԱՆՃԵԼՆՍԻ ԵՒ ԹԵՀՐԱՆԻ ՀԱՅՕՃԱԽՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Փորձագիտական հարցազրոյցներից ստացուած տուեալները հնարատրութիւն են տալիս ընդհանրական ներկայացնել Լոս Անճելըսի եւ Թեհրանի միջավայրն ու հայօճախների բնութագիրը՝ ըստ վերոնշեալ ցուցիչների: Նախ դիտարկենք բնակութեան երկրի կրօնական, ազգային յատկանիշերի եւ փոքրամասնութիւնների նկատմամբ տուեալ երկրում ընդհանուր քաղաքականութեան ցուցանիշերը: Կրօնական առումով այս երկու հայօճախները գտնուում են միմեանցից տարբերուող միջավայրերում, ինչն առանձնայատուկ նշանակութիւն է ունեցել նրանց ինքնակազմակերպ-

ման, համարկման, ազգային ինքնութեան պահպանման եւ այլ կողմերի վրայ:

Իրանի Իսլամական Հանրապետութիւնը, լինելով մահմետական երկիր, արդէն իսկ որոշակի սահմաններ է գծել հայօճախ ձեւաւորման համար: Այս տարբերութիւնը նպաստել է հայօճախի հոծ բնակեցմանը եւ ներքին, զարգացած կառուցուածքի ստեղծմանը: Այստեղ հայերը սահմանադրութեամբ համարուում են էթնօկրօնական փոքրամասնութիւն, սակայն առօրեայ շփումներում եւ այլ տեսակի յարաբերութիւններում առաջնահերթ է համարուում յատկապէս կրօնական տարբերութիւնը: Ինչպէս նշում է Թեհրանում հայօճախի հարցապնդուողներից մէկը, *չնայած նրան, որ Իրանում հայերը պաշտօնապէս՝ սահմանադրօրէն համարուում են էթնօկրօնական փոքրամասնութիւն, այլ ոչ թէ էթնիկական կամ ազգային, այդուհանդերձ հայերը բացառապէս կրօնական փոքրամասնութիւն են ճանաչուում բոլոր առումներով*: Պետութեան կողմից էթնօկրօնական փոքրամասնութիւնների նկատմամբ վերահսկողական համակարգը օրէնքներով ամրագրուած է. իրաքանչիւր փոքրամասնութիւն ունի իր համար նախատեսուած օրէնքները: Դրանք գլխաւորապէս վերաբերում են ամուսնութեան եւ ամուսնալուծութեան, կտակի եւ ժառանգութեան հարցերին: Սակայն հայօճախի համար յատկանշական է որ բացի վերոնշեալից, առկայ են ներքին ղեկավարման օղակներ, որոնք գործում են զուգահեռ եւ միայն ներքին որոշումներից յետոյ է հաստատուում վերին օղակների կողմից: Հայօճախն ունի իր ներկայացուցիչը խորհրդարանում, ով հանդիսանում է կապող օղակ հայօճախի անդամների հետ եւ լսելի է դարձնում հայօճախի հարցերը: Այս առումով ինչպէս նշում են հայկական կազմակերպութիւնների ղեկավարներից որոշները, հայերը որպէս փոքրամասնութիւն գտնուում են բաականին շահեկան վիճակում:

Այսպիսով, Թեհրանի միջավայրի հիմնական նկարագրական բնութագրիչներ են նշուել ասանդական, փակ հասարակութիւն, այլակրօն միջավայրը: Իսկ հայօճախը բնութագրուում է որպէս համեմատաբար միատարր կրօնական փոքրամասնութիւն, որն առանձնանում է իր հոծ ընկերային կառուցուածքով, նուազող քանակական աճով, սեփական կազմակերպութիւնների հարուստ ներկայութեամբ:

Ամերիկեան միջավայրն իր կրօնական, էթնիկական, իրաւական եւ այլ յատկանիշերով հակադրում է իրանականին: Ամերիկեան հասարակութիւնն ունի բազմամշակութային, բաց եւ ժողովրդավարական արժէքների բնոյթ: Ըստ էութեան այստեղ յայտարարուած է բարձր հանդուրժողութիւն կրօնական կամ ազգային փոքրամասնութիւնների նկատմամբ: Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները համարուում է խառը ինքնութիւնների երկիր: Կան մի շարք առաջնահերթութիւններ՝ լեզուի, մասնագիտական կարո-

ղութիւնների են.ի առնչութեամբ, որոնց շնորհիւ որեւէ ազգի ներկայացուցիչ կարող է համարկուել հասարակութիւնում:

Հայօճախի վերաբերեալ կարելորուել է դրա բազմաշերտերտութիւնն ու բազմազանութիւնը, ազգային փոքրամասնութիւն լինելը, ցրիւ ընկերային կառուցուածքը: Հայօճախը առանձնանում է անընդհատ քանակական աճով եւ փոփոխուող կազմով, կազմակերպութիւնների հարուստ ներկայութեամբ:

Ընդհանուր երկու միջավայրերը ունեն միմեանցից տարբերուող կամ նման մի շարք բնութագրիչներ:

Սփիւռքի տարբեր հայօճախներում կրօնը եւ եկեղեցին ունեցել են եւ ներկայումս էլ ունեն առանձնայատուկ նշանակութիւն հայօճախի անդամների ընկալումներում եւ վարքային դրսեւորումներում՝ անկախ ներքին եւ արտաքին պայմաններից: Ընդհանուր առմամբ կարելի է առանձնացնել երեք հիմնական առանձնայատկութիւն Սփիւռքում կրօնի եւ եկեղեցու վերաբերեալ.-

1. Եկեղեցու եւ կրօնի ընկերաբանական նշանակութիւնը,
2. Ներքին եկեղեցական յարանուանական տարաբաժանումները,
3. Զուգակցումը կուսակցութիւնների հետ:

Անդրադառնալով այդ առանձնայատկութիւններից առաջինին՝ պէտք է նշել, որ եկեղեցին Սփիւռքում գործում է որպէս ընկերաբանական հաստատութիւն: Սա ենթադրում է, որ այն առկայ է հայօճախի կեանքի մի շարք բնագաւառներում եւ ունի ընկերային նշանակութիւն: Եկեղեցին կցուած է հայ էթնիկութեան գաղափարին եւ դրա դերն ու գործառոյթները Սփիւռքում համաձայնեցուած են: Եկեղեցին աշխուժ մասնակցութիւն ունի նաեւ մշակութային եւ ընկերային հարցերին: Այդպիսով եկեղեցին, որպէս ընկերաբանական հաստատութիւն, Սփիւռքում բացի բուն կրօնական գործառոյթից իրականացնում է նաեւ մի շարք այլ գործառոյթներ՝ ազգային, մշակութային, կրթական են., որոնք նպաստում են հայօճախներում ազգային ինքնութեան պահպանմանը, հայկական միջավայրի, ընկերային կապերի ապահովմանը, ընկերամշակութային կեանքի աշխուժացմանը են.: Այս առումով կրօնական, հոգեւոր-մշակութային, ընկերային ազդեցութեան մակարդակը - ըստ հայօճախի տեսակի եւ տարաբնակեցման ձեւի - կարող է լինել բարձր կամ ցածր: Եկեղեցու եւ կրօնի ներառուածութիւնը կենսագործունէութեան տարբեր բնագաւառներում ակնյայտ է դառնում, երբ դիտարկում ենք հայօճախի անդամների ներգրաւուածութիւնը հայկական կառոյցներում. այդ ցուցակում կրօնական կազմակերպութիւնների դերը բաականին մեծ է: Իսկ եթէ նաեւ հաշուի առնենք այլ կառոյցների կապուածութիւնը եկեղեցուն՝ կարող ենք ասել, որ բաականին նշանակալի ցուցանիշ է: Նաեւ դրա վառ օրինակ է, հայօճախի անդամների

կողմից նշանատրուած եւ նշուող տօների մէջ եկեղեցական տօների մեծ թիւը:

Միւս առանձնայատկութիւնը այն է, որ առկայ են երեք՝ հայ առաքելական, հայ կաթողիկէ եւ հայ ատետարանական եկեղեցական յարանուանութիւնները: Վերջիններս ունեն իրենց առանձնայատուկ նշանակութիւնը եւ ազդեցութիւնը հայօճախում եւ դրանց դերերը միմեանց հետ համաձայնեցուած են: Իւրաքանչիւրն ունի իր կազմակերպութիւնների ցանցը, որի միջոցով իրականացնում է իր գործառոյթները: Բացի նշուածից, ինչպէս գիտենք, Հայ Առաքելական Եկեղեցին եւս իր մէջ ունի բաժանում՝ էջմիածնական եւ անթիլիասական, ինչը եւս բազմամազանթիւն է առաջ բերում հայօճախի կրօնական կեանքում¹¹: Եթէ դիտարկենք զոյգ հայօճախների օրինակները, ապա Թեոթրանում գերակշիռ մեծամասնութիւնը Հայ Առաքելական Եկեղեցու հետետորդներ են: Լոս Անճելըսում կրկին մեծ թիւ են կազմում Հայ Առաքելական Եկեղեցու հետետորդները, սակայն միւս երկուսը եւս աշխուժ գործում են: Երեք թեւերի նշանակալի գործունէութիւնն ու առկայութիւնը Լոս Անճելըսում բացատրում է այն փաստով, որ հայօճախը բազմաշերտ է, ունի տարբեր վայրերից ներգաղթած հոսքեր, ովքեր իրենց նախկին փորձը տեղափոխել են այստեղ, ստեղծել իրենց կառոյցները եւ շարունակել դրսետրել նոյն կրօնական վարքը:

Երրորդ առանձնայատկութիւնը պայմանատրուած է այն հանգամանքով, որ Սփիւռքում երեք եկեղեցական համայնքները զուգակցում են կուսակցութիւնների հետ: Հայկական «դասական» հայօճախներում, որպէս կանոն ներքին միջավայրի ընկալումներում գործող երեք ասանդական եկեղեցիները կապուած են եւ զուգակցում են երեք ասանդական կուսակցութիւնների՝ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան (ՀՅԴ), Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան Կուսակցութեան (ՍԴՀԿ) եւ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան (ՌԱԿ) հետ: Շատ յաճախ շահերի եւ նպատակների համընկնումն անխուսափելի է դառնում որոշ հարցերի շուրջ: Սա առաջին հերթին կարող է պայմանատրուած լինել ընդունող երկրի կողմից թելադրուող պայմաններով ու տրուող հնարատրութիւններով: Սակայն այս տարաբաժանումները նաեւ կարող են բախումների համար հող դառնալ տարբեր խնդիրների շուրջ, որտեղ առանձին եկեղեցիներն ունեն իրենց տեսլականն ու գաղափարախօսական տարբերութիւնները:

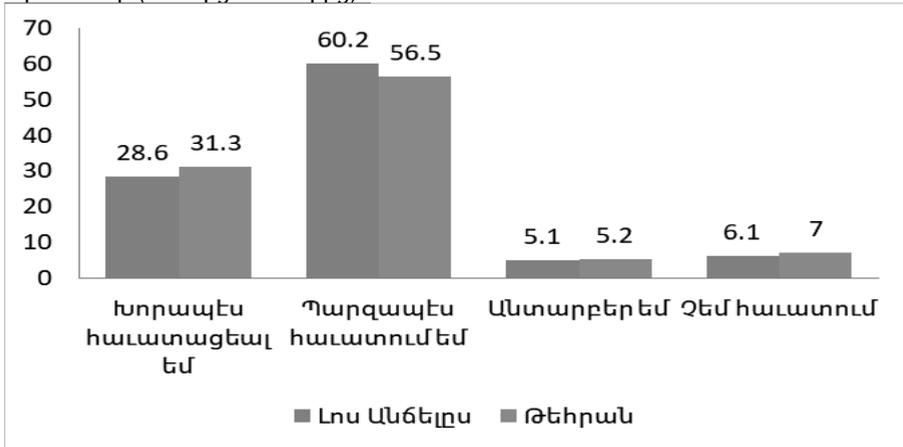
Այս առանձնայատկութիւնները ցոյց են տալիս ընդհանուր կրօնական միջավայրի դերը եւ նշանակութիւնը Սփիւռքում հայօճախի մակարդակով:

¹¹ Անկախ այդ երեւոյթի դրական կամ բացասական լինելուց, այդ տարաբաժանումը մի շարք ազդեցութիւններ է ունենում, հայօճախների եւ անդամների կրօնական վարքագծի եւ կրօնական կեանքի վրայ, որով եւ կը յառաջանան հոգետր եւ կրօնական գործընթացների տարբերութիւններ հայօճախներում:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՎԱՐՔԻ ԴՐՍԵԻՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՑՈՒՑԻՉՆԵՐ

Անդրադառնանք այն հիմնական ցուցիչներին, որոնք արտայայտում են հայօճախի անդամների արժեքային եւ վարքային առանձնայատկութիւններն անհատական մակարդակում: Որպէս կրօնական վարքի դրսեւորման հիմնական ցուցիչներ առանձնացուել են.- 1) կրօնի նկատմամբ վերաբերմունքը, 2) եկեղեցի այցելելու յաճախականութիւնը, 3) եկեղեցի այցելելու նպատակը:

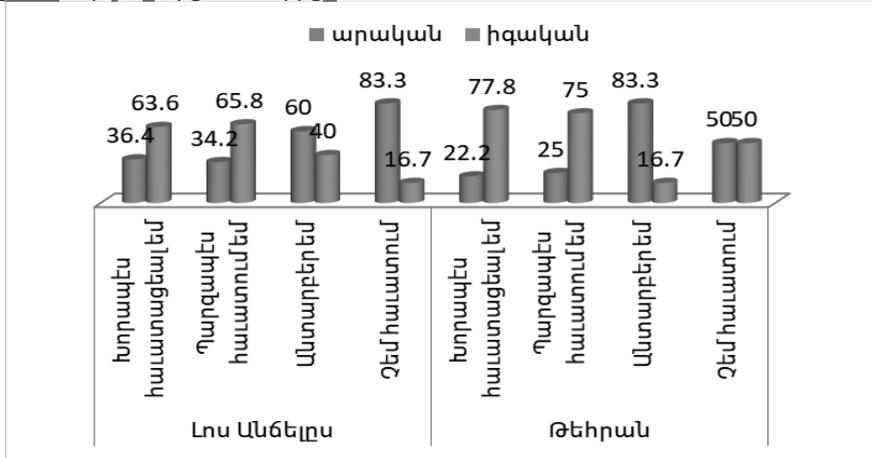
Գծանկար 1.- Լոս Անճելլոսի եւ Թեհրանի հայերի վերաբերմունքը կրօնի նկատմամբ (% հարցուածներից)

Կրօնական վարքագծի ուսումնասիրութեան կարեւոր ցուցիչներից է կրօնի նկատմամբ վերաբերմունքը: Ե՛ւ Լոս Անճելլոսում, ե՛ւ Թեհրանում հարցուած հայերի շրջանում կրօնամէտ մարդիկ կազմում են ճնշող մեծամասնութիւն: Ընդհանուր առմամբ կրօնի նկատմամբ վերաբերմունքի մակարդակների մէջ (խորապէս հաւատում եմ, պարզապէս հաւատում եմ) նկատում է չնչին տարբերութիւն: Երկու դէպքում էլ «պարզապէս հաւատում եմ» պատասխանը կազմում է կէսից ատիւն՝ Թեհրանում 56,5% իսկ Լոս Անճելլոսում 60,2% [գծանկար 1]: Շատ քչերն են նշել, որ անտարբեր են կրօնի նկատմամբ կամ չեն հաւատում: Երկու հայօճախներում էլ արժեքային համակարգում կրօնը զբաղեցնում է կարեւոր տեղ՝ անկախ արտաքին եւ ներհամայնքային միջավայրային պայմաններից: Պէտք է նշել, որ Թեհրանում հայկական թաղամասերը, բնակատեղիները հիմնականում տեղակայուած են հայկական եկեղեցիների շուրջ, որոշ դէպքերում նոյնիսկ եկեղեցական կենտրոնները հայկական կառոյցների տարածքում են (ինչպէս օրինակ՝ «Արարատ» մարզամշակութային համալիրում գործող եկեղեցին): Լոս Անճելլոսում գործող եկեղեցիները թուով ատիւի շատ են, սա-

կայն ունեն ցրի տեղակայում, ինչը սակայն չի ազդել կրօնի նկատմամբ համյօճախի անդամների կրօնամէտութեան բարձր մակարդակի վրայ:

Գծանկար 2.- Լոս Անճելլոսի եւ Թեհրանի հայերի վերաբերմունքը կրօնին՝ ըստ սեռի (% հարցուածներից)

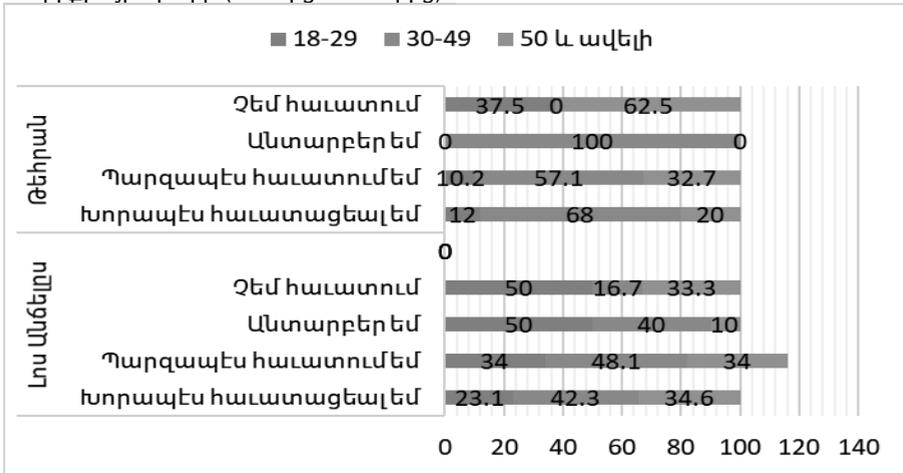

Կրօնի նկատմամբ վերաբերմունքի բացայայտումը հետաքրքիր է դիտարկել միջանի ցուցիչների հետ փոխկապուածութեան մէջ: Կրօնամէտութեան իրաքանչիւր մակարդակում դիտարկուել են տարբեր սեռատարիքային եւ կրթական խմբերի որոշակի միտումներ: Երկու հայօճախների տարբեր աստիճանի կրօնամէտ մարդկանց շրջանում աւելի բարձր ցուցանիշ է գրանցուել իգական սեռի ներկայացուցիչների մօտ: Սակայն Թեհրանում տղամարդկանց եւ կանանց կրօնամէտութեան միջեւ տարբերութիւնն աւելի մեծ է, քան Լոս Անճելլոսում: Երկու հայօճախներում էլ հաւատքի նկատմամբ անտարբեր վերաբերմունք ունեցողների շրջանում առաւել մեծ թիւ են կազմել տղամարդիկ [գծանկար 2]: Սեռային պատկանելութեան մասին կարեւոր դիտարկում կարելի է համարել այն, որ կանանց մեծամասնութիւնը ներառուած է եկեղեցու իրականացրած միջոցառումներում եւ առաւելապէս Թեհրանում կանանց շրջանում ենք դիտարկում ամենաբարձր մասնակցութիւն՝ եկեղեցական կեանքում: Ինչպէս նշում է հարցապնդողներից մէկը՝ «Ես եկեղեցի աւելի շատ եմ այցելում, քան ամուսինս: Ամուսնուս համար դա աւելի սիմուլիկ է. զնալ տօների, ներկայանալ տարբեր համայնքային կարեւոր իրադարձութիւնների, իսկ ինձ համար եկեղեցին տարբեր՝ այլ կառոյցների հետ գործ ունենալու միջնորդ է: Ես եկեղեցուց տեղեկանում եմ ինչ անելիքներ ունենք մենք կանանցով եւ ինչպէս ենք պատրաստուելու դրանց»:

Տարիքային խմբերի առումով եւս հետաքրքիր է դիտարկել հայօճախների անդամների վերաբերմունքը կրօնի նկատմամբ: Այստեղ հիմնական

առանձնայատկությունն այն է, որ Թեհրանում չհաատացողների մեջ մեծամասնությունը բարձր տարիքային խմբի ներկայացուցիչներն են: Ի տարբերություն Լոս Անճելըսի, որտեղ այդ նոյն խմբում 18-19 տարեկաններն են բարձր ցուցանիշ գրանցել: Խորապես հաատացեալների շրջանում երկու հայօճախներում էլ ամենաբարձր ցուցանիշն ունեն միջին տարիքի ներկայացուցիչները [գծանկար 3]: Խորին հարցազրույցներից պարզ է դառնում նաեւ, որ աւագ սերնդի ներկայացուցիչների մօտ եկեղեցին հիմնականում ունի հոգեւոր նշանակութիւն, իսկ երիտասարդ սերունդը առաւելապէս ընկալում է այն որպէս ինքնութեան մի շարք տարրերից մէկը եւ ունի աւելի խորհրդանշական նշանակութիւն:

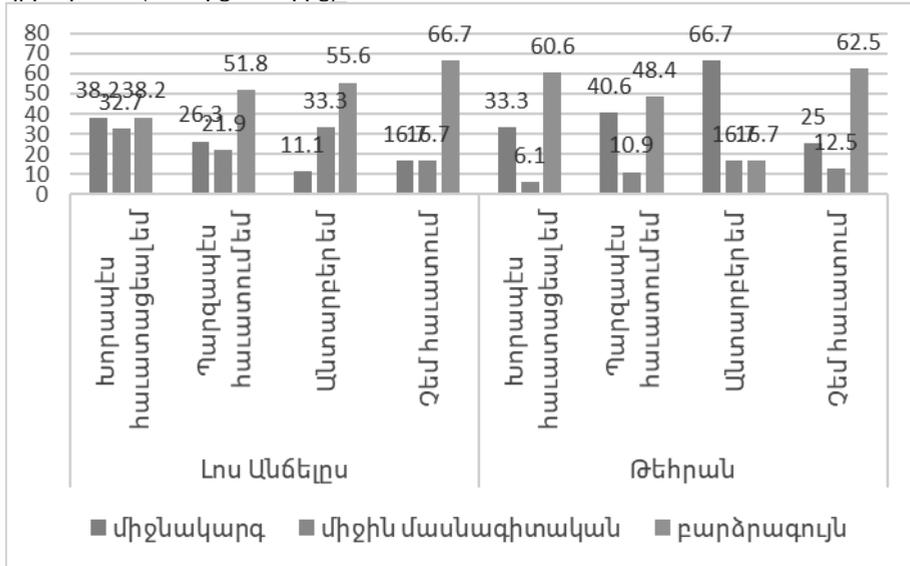
Գծանկար 3.- Լոս Անճելըսի եւ Թեհրանի հայերի վերաբերմունքը կրօնին՝ ըստ տարիքային խմբի (% հարցուածներից)

Կրթութեան եւ կրօնի նկատմամբ վերաբերմունքի կապը եւս հետաքրքիր է դիտարկել երկու հայօճախների օրինակով: Այն ցոյց է տալիս կրօնի նկատմամբ վերաբերմունքի տարբերութիւնները ըստ կրթական աստիճանի: Կրօնի նկատմամբ վերաբերմունքի չորս մակարդակում էլ Լոս Անճելըսում առաւել մեծ թիւ են կազմում բարձրագոյն կրթութիւն ունեցողները: Սակայն աւելի մեծ տարբերութիւն է նկատում չհաատացողների շրջանում, որտեղ բարձրագոյն կրթութիւն ունեցողները կէսից աւելին են: Նման ցուցանիշ գրանցում է նաեւ Թեհրանի հարցուածների շրջանում: Խորապէս հաատացեալների շրջանում ըստ հայօճախների նկատում է ակնյայտ տարբերութիւն. Թեհրանում մեծամասնութիւնը կազմում են բարձրագոյն կրթութիւն ունեցողները՝ ի տարբերութիւն Լոս Անճելըսի [գծ. 4]: Լոս Անճելըսում առկայ այս պատկերը բացատրում է այն հանգամանքով, որ բարձր կրթական-մասնագիտական կարգավիճակ ունեցող անձանց

մեծամասնության մասնակցությունը եկեղեցական/կրօնական կեանքին առաւելապէս կրում է բարեսիրական բնոյթ եւ/կամ ներկայացում է պարտականությունների ներքոյ: Թեհրանահայ կեանքի աշխուժությունը շաղկապուած է եկեղեցական գործունէութեան հետ, մասնատրապէս ազգային առաջնորդարանի հետ, ինչը շատ դէպքերում նպաստում է բարձր ընկերային կարգավիճակի ձեռքբերմանը կամ ամրապնդմանը:

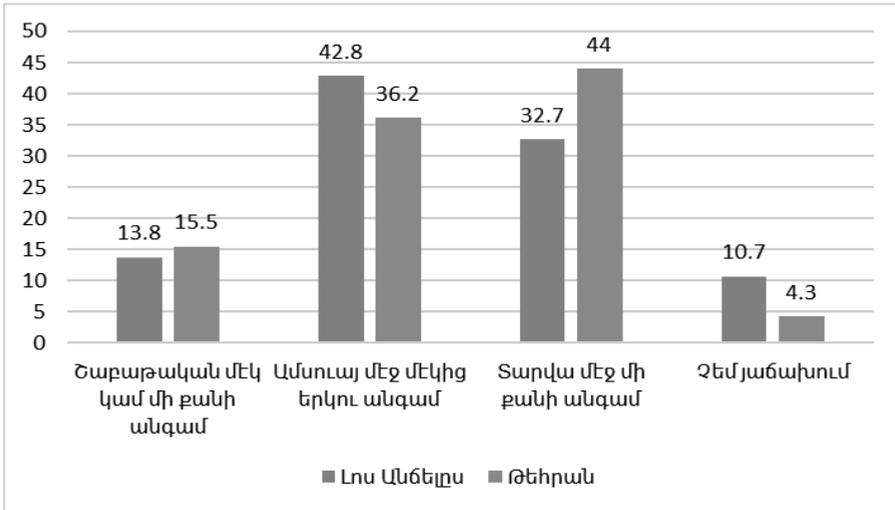
Գծանկար 4.- Լոս Անճելըսի եւ Թեհրանի հայերի վերաբերմունքը կրօնին՝ ըստ կրթութեան (% հարցուծներից)

Դիտարկենք նաեւ առօրեայ վարքային մակարդակում կրօնամէտութեան դրսեւորումները: Այդպիսի դրսեւորումներից է եկեղեցի յաճախելը, ինչը ոչ միայն հաւատքի արտայայտումն է, այլեւ ցոյց է տալիս հայօճախի կեանքում ներգրաւուածութեան եւ ընկերային նշանակութիւն ունեցող վարք:

Այսպէս, Թեհրանում եկեղեցի յաճախողների թիւը շատ քիչ տոկոս է կազմում:

Գծանկար 5.- Լոս Անճելըսի եւ Թեհրանի հայերի՝ եկեղեցի այցելելու յաճախականությունը (% հարցուածներից)

Լուս Անճելլուի հայօճախում հարցումը ցոյց է տալիս, որ ամսուայ մէջ մեկից երկու անգամ յաճախողները կազմում են հարցուողների մօտ կէսը, իսկ Թեհրանում նոյն համամասնութեամբ՝ տարուայ մէջ մի քանի անգամ է այցելում եկեղեցի: Սա բացատրում է այն հանգամանքով, որ եկեղեցի յաճախելու ընկերային նշանակութիւնն առաւել քիչ է արտայայտուած ի հաշիւ այլ ներքին կառոյցների: Ընդհանրապէս եկեղեցի այցելելու յաճախականութիւնը կարող է կապուած լինել ոչ միայն հոգեւոր կամ կրօնական կեանքի հետ, այլ նաեւ՝ ազգային գործօնով: Սփիւռքում կրօնական ու ազգային բաղադրիչները յաճախ նոյնացում են եւ դժուար է դրանք տարանջատել: Դրանք միմեանց միջոցով են պահպանում եւ կողք-կողքի են գոյակցում Սփիւռքում: Այսինքն, կրօնական եւ ազգային ինքնութիւնները տարբեր իրավիճակներում փոխյարաբերութեան մէջ են մտնում տարբեր կշռոյթներով, սակայն չեն սերտաճում լիովին:

Այստեղ է, որ կրօնական վարքագծի բովանդակութեան մէջ եկեղեցի գնալու յաճախականութիւնը պարզելուն զուգահեռ կարելի է դիտարկել նաեւ այցելութեան նպատակը:

Եկեղեցի այցելելու նպատակներից պարզ է դառնում, որ եկեղեցին Սփիւռքում (լինի առաքելական, կաթողիկէ, թէ աւետարանական), ծառայում է որպէս հայկականականութեան պահպանման վայր: Դա արտայայտում է հարցուողների այնպիսի պնդումներում, որտեղ նշում է.-

եկեղեցին ազգային է, հայ լինելն ու քրիստոնէայ լինելը կարելի է ասել նոյնական են

կամ՝

ես եկեղեցի եմ գնում մի պարզ պատճառով, որ երեխաներս շփուեն հայերի հետ, նշեն հայակական տօներն ու իրենց ինքնութիւնը պահպանեն

Միաժամանակ կարելի է որակական հարցազրույցներից դուրս բերել մի շարք ուղղութիւններ, որոնք ցոյց են տալիս հայերի այցելութեան նպատակները այս երկու հայօճախներում: Խորին հարցազրույցներից ստացուած տուեալների ամբողջացման արդիւնքում պարզ է դառնում, որ առկայ են մի շարք հիմնական նպատակներ երկու հայօճախներում էլ: Դրանք են.-

1. աղօթելու, հոգեւոր հանգստութիւն զգալու.
2. մոմ վառելու.
3. մասնակցելու տօներին, եկեղեցական իրադարձութիւններին, պատարագներին.
4. ընկերային կապեր ձեռք բերելու, հայերի հետ ծանօթանալու.
5. հայկական միջավայրին հաղորդակից լինելու են.:

Եթէ փորձենք տեսնել տարբերութիւնները Թեհրանի եւ Լոս Անճելըսի հայօճախներում, կարող ենք ասել, որ հարցուողների մեծ մասը Թեհրանում շեշտադրել է ազգակիցների հետ շփման, ազգային-մշակութային տօներին մասնակցութեան նպատակները: Իսկ Լոս Անճելըսի հայօճախում առաւել յաճախ մատնանշուել են պատարագները, եկեղեցական իրադարձութիւնները, նոր կապեր ձեռք բերելը:

Նաեւ կարեւոր առանձնայատկութիւններից է այն, որ Լոս Անճելըսի հայերը ունեն կրօնական կեանքով ապրելու ամէլ լայն հնարատրութիւններ եւ կան նաեւ եկեղեցի չյաճախող սակայն կրօնական ասանադոյթները տանը պահպանողներ: Թեհրանում այլ իրավիճակ է, քանի որ եկեղեցին ու դրա շուրջ հոծ ձեւով տեղակայուած կառոյցները դառնում են ընկերային միջավայրի ապահովման միջոց: Տարբեր ազգային, կրթական կամ մշակութային հարցեր լուծում են հենց եկեղեցական միջնորդութեան միջոցով հայօճախի անդամների համար:

Եկեղեցի այցելելու եւ եկեղեցիներում հայերի ներգրաւուածութեան, ընկերային-հոգեւոր կապերի ամրապնդման վրայ նաեւ նշանակալի ազդեցութիւն ունեն եկեղեցու հոգեւոր առաջնորդները, սպասաւորները իրենց կերպարով, այսինքն յաճախ դա կարող է լինել անձնատրուած:

Այս ամէնից ակնյայտ է դառնում, որ եկեղեցի յաճախողների մօտ կրօնական վարքը դրսեւորում է միքանի մակարդակներում.- անձնային, ընկերաբանական, խորհրդանշական, կրօնաճիսական:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Ամփոփելով, կարելի է պնդել որ Սփիւռքում, մասնաւորապէս ուսումնասիրուած հայօճախներում կրօնական վարքագծի առանձնայատկութիւններն արտայայտում են մի շարք դրոյթներում: Եկեղեցին Սփիւռքում ունի բացի կրօնականից, նաեւ ընկերաբանական, մշակութային, կրթական նշանակութիւն: Հայօճախներում եկեղեցին շաղկապուած է այլ կառոյցներ-

րի հետ, որոնց գործունեության բովանդակության մէջ տեսնում ենք կրօնական ազդեցութիւնը: Լոս Անճելըսի եւ Թեհրանի հայօճախներում կրօնական վարքագծի հիմնական առանձնայատկութիւնները կապուած են ընկերային կապերի խիտ կամ ցրիւ դասաւորուածութեան հետ: Այս տարբերութիւնները արտայայտուում են նաեւ տարբեր ընկերային-ժողովրդագրական խմբերի համեմատութեան մէջ: Կրօնամէտութեան ցուցանիշով երկու հայօճախները շատ մօտ են միմեանց. աւելի շատ կրօնամէտ են իգական սեռի ներկայացուցիչները: Թեհրանում կանանց եւ տղամարդկանց կրօնամէտութեան միջեւ տարբերութիւնը առաւել վառ է արտայայտուած: Տարիքային տեսանկիւնից Թեհրանում, ի տարբերութիւն Լոս Անճելըսի, կրօնի նկատմամբ անտարբեր են աւելի մեծ տարիքի ներկայացուցիչները, իսկ կրթական տեսանկիւնից՝ բարձրագոյն կրթութիւն ունեցողները: Միեւնոյն ժամանակ, Թեհրանում խորապէս հաւատացեալների շրջանում եւս մեծամասնութիւն են կազմում բարձրագոյն կրթութիւն ունեցողները: Սփիւռքում, մասնաւորապէս քննարկուած հայօճախներում, ազգային, մշակութային բնութագրիչները յաճախ համընկնում են կրօնականի հետ:

Ընդհանուր առմամբ, եկեղեցիների դերը Սփիւռքում բացի հոգեւորից, կարելի է բնորոշել մի շարք յատկանիշերով՝ մշակութային, ընկերային, տնտեսական, քաղաքական, կրթական են.: Այս դերերը եկեղեցիները իրականացնում են ինչպէս ուղիղ այնպէս էլ միջնորդաւորուած ձեւով: Սփիւռքի մի շարք հայօճախներում, ինչպէս օրինակ Թեհրանում եկեղեցիներին կից գործում են դպրոցներ, որոնց գործունեության մէջ եկեղեցին անմիջական դերակատարութիւն ունի, քանի որ ազգային կրթութիւնը յաճախ կազմակերպուում է ու յաճախ հովանաւորուում եկեղեցու կողմից: Եկեղեցու միջնորդաւորուած դերակատարութիւնը կարող ենք տեսնել օրինակ հայօճախի համար կարեւոր տնտեսական, ներդրումային կամ քաղաքական հարցերում, երբ ընդունող երկրի եւ հայօճախի միջեւ եկեղեցին ստանձնում է որոշակի ուղղորդիչ դեր: Կրօնական կառոյցների դերը յատկապէս բարձրանում է այն հայօճախներում, որոնք տուեալ երկրում ունեն կրօնական փոքրամասնութեան կարգավիճակ, ինչպէս Թեհրանում:

Այս հետազօտութիւնը ցոյց է տալիս, որ Սփիւռքում կրօնական վարքագծի, կրօնամէտութեան տարբեր կողմերը յաճախ մեթոդապէս բարդ ուսումնասիրելի են: Ուսումնասիրութիւններում յատկապէս ներկայացուցական չեն դառնում Սփիւռքի որոշակի շերտերն ու խմբերը, որոնք դուրս են հայօճախի կեանքից, կամ չունեն պարբերական ներգրաւուածութիւն կրօնական/եկեղեցական միջոցառումներին: Եւ այդ խմբերի համամասնական կարծիքները նոյնպէս դժուար բացայայտելի են: Հետազօտութեան ընթացքում ի յայտ են գալիս, որոշակի խնդիրներ, որոնք արժանի են յե-

տագայում անլի խորքային ուսումնասիրության: Այդ ուսումնասիրությունները թոյլ կը տան քննարկել օրինակ, այն հայերի վարքագիծն ու դիրքորոշումը, ովքեր չեն ներգրաւուած կրօնական կառոյցներում, սակայն աշխուժօրէն կարող են մասնակցել տարբեր կրօնական իրադարձութիւններին՝ հայօճախից դուրս:

Մէկ այլ ուսումնասիրութեան դաշտ է հոգետոր առաջնորդների դերը, որպէս կարետոր գործօն՝ կրօնի եւ եկեղեցու նկատմամբ վերաբերմունքի ձեւատրման գործընթացում: Այդ վերաբերմունքը հայօճախի անդամների մօտ յաճախ կարող է ձեւատրուել եւ վերափոխուել կապուած հոգետոր առաջնորդների անձերի հետ: Հայօճախներում տարբեր եկեղեցիների հոգետոր առաջնորդների համագործակցումը միմեանց հետ, նրանց կապերն ու անձնային դերակատարութիւնը կարող են դառնալ որոշիչ՝ հայօճախի ազգային մարտահրաւերների յաղթահարման ճանապարհին: Սփիւռքում եկեղեցու, որպէս հաստատութեան գործունէութիւնը, տարբեր իրավիճակներում եւ դէպքերում կարող է փոխարինուել հոգետոր առաջնորդի գործունէութեամբ արտայայտուելով անձնային եւ ոչ-Ֆորմալ ձեւով՝ անհատական այցերով, ներքին ոչ-կրօնական/եկեղեցական միջոցառումներին աշխուժ քարոզներով ու մասնակցայնութեամբ:

Մի շարք հետազօտութիւններում նաեւ հանդիպում ենք այն մօտեցմանը, որ Սփիւռքում եկեղեցի պարբերական այցելութիւնները փաստում են անձի ներգրաւուածութեան մասին, եւ հակառակը՝ բարձր ներգրաւուածութիւնը երեք եկեղեցիներից որեւէ մէկի հետետորդ լինելու ցուցանիշ է: Իհարկէ շատ հայօճախներում այս երետոյթը տեսանելի է: Սակայն նման մօտեցումը յանգեցնում է այդ երկու երետոյթների սերտաճմանը ու թոյլ չի տալիս առանձին դիրքորոշումներով անձինք դրսետորեն իրենց կրօնացուածութիւնը: Կամ մէկ այլ օրինակ է, երբ հետազօտութիւններում եկեղեցի յաճախակի այցելելը կապում են կրօնամէտութեան հետ, առանց հաշուի առնելու, որ յաճախակի եկեղեցի այցելելութիւնները կարող են պայմանատրուած լինել ազգային, ընկերային, մշակութային գործօններով:

Ներկայումս սակայն, նոր մարտահրաւերների խորապատկերին, եկեղեցին սկսել է առաւել գործուն մասնակցութիւն ունենալ հայօճախի անդամների մասնատոր կեանքին, եւ եկեղեցու սպասատրները մասնակցում են հայօճախի կեանքին՝ մինչեւ իսկ անձնական ոչ-Ֆորմալ կապերով: Սա նաեւ արդիւնք է հետեւանք է նրա, որ հայօճախներում եկեղեցուց սպասումները եւս փոփոխուել են, եւ եկեղեցին այլեւս չի դիտարկում որպէս լոկ կրօնական, ծիսական կառոյց, այլ յաճախ ընկալում է որպէս կառոյց, որն իր միջոցներով ու կապերով յաճախ կարող է մասնակցել եւ անդրադառնալ հայօճախի համար կարետոր աշխարհիկ երեսակներին: Ակնկալում է, որ եկեղեցին ստանձնի միջնորդի դեր եւ լինի նախաձեռնող, դառ-

նալով այն բազմազանությունների ընդունման հարթակը, որտեղ կը ներառուեն հայեր՝ անկախ իրենց կրօնական պատկանելությունից, կրօնամետոֆեան մակարդակից կամ այլ ցուցանիշերից:

Կրօնի եւ եկեղեցու վերաբերեալ ուսումնասիրություններն ու քննարկումները ժամանակակից Սփիւռքում յուժ կարեւոր են քանի որ եկեղեցու դերը հայօճախներում դեռեա նշանակալի է, ունի լայն հնարաւորութիւններ: Նոր մշակուած մօտեցումներով, ռազմավարութիւններով եկեղեցին կարող է դառնալ ազդեցիկ միջոց, ոչ միայն հայօճախներում ազգապահպանութեան եւ ընկերային ինքնակազմակերպման առումով, այլ նաեւ կարեւոր դեր կարող է կատարել Հայաստանի Հանրապետութեան հետ կապի տեսնակիւնից:

SOME PECULIARITIES IN THE RELIGIOUS ATTITUDE OF THE ARMENIAN COMMUNITIES OF LOS ANGELES AND TEHRAN

(Summary)

LUSINE TANAJYAN

Lusine.tanajyan@gmail.com

The paper is based on ethno-sociological research and field work among the Armenians of Los Angeles and Tehran. The research included surveys conducted, secondary analysis, non-participant observation, standardized interviews, in-depth interviews, and expert interviews. The paper aims to reveal some peculiarities of the Armenians' religious behavior in Tehran and Los Angeles.

The paper identifies: a) the role of religion in the context of community self-organization; b) the role and functions of the church among the Armenians of Tehran and Los Angeles; c) the peculiarities of religious behavior related to a number of factors (sex, age, education, etc.). In the Armenian Diaspora, both religion and church, in addition to their main spiritual functions also perform a number of other social and cultural functions which contribute to maintaining Armenian national identity, social relations and the processes of self-organization in the communities.